

recta, i sempre predominant en la llengua, és *fems*, antigament singular, després plural, del qual en una part del territori lingüístic s'ha extret un singular analògic *fem*. □ 1.ª doc.: *lo fems*, S. XIII; *fem*, S. xv.

La forma antiga és *fems*, que funcionava com a singular: era al capdavant el cas de *temps*, *cors* (CORPUS), *pols*. «Una dona molt bella --- era per ergull temptada tot jorn --- l'abadessa dix-li que --- anàs al fossar, e cogitàs en los morts, e remembràs lo pudriment qui és en lurs carns, e membràs lo *fems* de son ventre», Llull (NCL., *Blanq.* I, 188.24); «--- és pus pudent --- que no és nuyll *fems* ne nulla latrina», id. (*Merav.*, NCL. III, 78); «demanà un hom foll si Déus és en infern ni en los locs qui són inmundes --- lo savi hom provà al foll que Déus --- està en tot loc, sens sutzetat de si mateix, car si-l solell passant per lo *fems* no-n reeb sutzetat --- quant més Déus ---!», id. (*Merav.*, lli. I, cap. 5); «lo porc no sent la pudor del *fems* en lo qual té son morro», id. (*Contempl.*, 39.18). En Eiximenis: «avorrescha tota carnal e sutza delectació, axí con a *fems* pudent, e encara més», *Dones* (cap. 367, on coincideixen I i el ms. A, f° 249v1); StVicentF: «lo cors! --- què-y ha de dins? *Fems* pudent!» (*Serm.* I, 92.15).¹

També en occità medieval es troba sempre *fems* (mai *fem*; entre 11 testimonis dels Ss. XIII-XIV en PSW III, 430-1, i 3 del XII i XIII en textos clàssics citats per Rayn. III, 301, des d'Arnaut Daniel) i *fiens* en francès antic i mitjà; alguns d'aquells en contextos que mostren *fems* com a singular amb -s fixa en forma tan inequívoca com en català «del *femps* del gal i paucaratz» en Daudè de Pradas (roerg., princ. S. XIV), «per quant que pauc *fems* hi aje» a la *Costuma* de Condom (c. al S. XIII), «perdrà lo *fems* --- per pena» en unes crides de Marsella (Ss. XIII-XIV); *femps* rima amb *remps* en les *Joyas del Gay Saber* (Tolosa, cap a 1300). Mentre s'aplicà la declinació en -s, *fems*, si no és complement, es pot pendre per un cas de -s de nominatiu, però en l'*Elucidari de las Proprietatz* (Foix, c. al S. XIV) l'antiga flexió ja està abolida, i tanmateix *fems* és singular: «so *fems* a greish de terra es competent» (notem *so*, *es* i *competent*).

En la nostra llengua això es manté amb poc canvi en la major part del territori. En el *Torcimany* d'Aversó (Bna., c. 1390) només hi ha *fems*.² La gran majoria dels lexicògrafs no admeten més que *fems*, no *fem*.³ *DT*o. (1647-1787: «bayart o civera pera traure *fems*»), Lacav., Belv. (1803); i encara Fabra en la seva Gramàtica fonamental, la de 1912, no reconeix altra cosa que *fems*, donat com a forma bàsica del mot, o sigui implícitament com a singular.³ Labèrnia, que era (no ho oblidem) del Maestrat,⁴ vacillava: car l'original del seu diccionari (1839) no devia portar *fem*, no figurant el mot a l'ordre alfabètic, sinó *fems* i *femta* que anaven regularment en l'ordre que els correspon (entre *femna* i *fenàs*); i, a l'últim moment, decidiria canviar-ho en *fem* (*fempta*), però arribava tard per posar-los allà on corresponia i quedaren fora de lloc.

Fins a temps recents s'ha seguit usant *lo fems* amb -s, però article singular, sobretot en terres del Nord: «lo *fems* farà la terra grassa y la esponjarà», posa Mi-

quel Agustí, l'agrònom banyolí esdevingut Prior de Perpinyà, en el *Libre dels Secrets d'Agricultura*, any 1617 (16). N. Fages de Romà, l'escoltat i catalaníssim agrònom figuerenc (president dels pagesos de l'Empordà) en el seu ben escrit poema geòrgic, d'aforismes rurals, de 1849, va posar-hi el que diu «La terra no s'em-pobreix / mentres lo *fems* l'enriqueix: / mes prompte dirà de no, / si té lluny lo *femaró*» (veg. infra, *femeró*).⁵

Tan vigorosa restà la vida del singular *fems*, i la consciència que aquesta -s n'era un integrant imman-cable, que tant a l'Empordà com a Olot, Ripoll i Osona (*AlcM*) ho mudaren en *femsà* o *femza*, que llegim en una narració de la torroellenca Víctor Català: «s'hi podria --- una espessa capa de brosta y *femsa*» (*Cayres Vius*, 30.1).⁶ És sabut que la gent del camp té molt observats els indrets on els conills fan llurs deposicions, que en el Camp de Tarr. en diuen *femrons* (*AlcM*), i això em duu a creure que una forma com aquest *femze*, romanalla de l'etimològic i pan-català *fems*, restà també (no sé fins quan) en el Migjorn valencià, aplicat als fems del petit mamífer; car em sembla raonable conjectura admetre que el nom del veïnat i font de *Fegekoniñ*, a la Vall de Callosa d'En Sarrià, és una pronúncia alterada de *femze(d)conill*.

D'altra banda és cert que hom començà a innovar *fems* en *fem* cap a terres veïnes del domini aragonès, allà on els neutres com CORPUS foren eliminats pel singular secundari *cuervo*, TEMPUS per *tiempo*, PULVIS per *polvo*; i per tant és lògic que l'arag. ant. *hiemos* FEMUS fos desbancat per l'arag. *hiemo*; és allà on es creà un pseudo-singular o singular analògic *fem*. Ja hem vist un cas de *fem* en un ms. reportat a StVicentF.

Altres casos primerencs es presten a dubtes;⁷ però des de mitjan S. xv ho veiem així, tant que ja no n'hem de dubtar; i la prova que, amb una de les seves rimes, en dóna Ausiàs Marc tanca de cop: «Toni amic, vostra carn és ja *fem* / --- / que per ser fresc lo cors, l'esperit crem» (CVII, v. 85, amb altres 4 versos en -em). «Dones --- van --- / faldes bé steses / --- ab gran menyspreu / tot ho roceguen, / e fanc empeguen, / fan-ne granera / per la carrera, / qui lo *fem* torca», JRoig; «Déu e Messia / --- sarments plantà / no de rebusca: / de la labrusca / com Nohè pres; / plantant-hi, més, / per endolcir, / assaborar, / amargor tanta / de borda planta, / lim, *fem* e fanc / de terra y sanc / fets, d'animals / ---», id. (*Spill*, 7643, 13471): en tots dos passatges s'hi pot barrejar la noció d'"escombraries", però en el segon sembla que predomina la d'excrement («d'animals»). Joan Esteve (val., 1472): «*fem* d'estable: letamen, fimus». «Tro que begua lo suc e romanga axí com *fem* podrit», en el receptari val. de Micer Joan (1466) (*BABL* VII, 331); «la bassa del *fem*: sterquilinium; *fem* de ase --- lo *fem* del bou --- de ovelles --- de cabres --- de rates ---», «bayart de vímens o redortes per aportar lo *fem*: sirpa stercoraria», OPou (*TbPu.*, 33, 83).

AlcM posa *fem* com a forma bàsica — trobo que a tort, i que exagera posant «coexistien» (en passat) *fem*